

ТЕОРІЯ ВИХОВАННЯ

УДК: 261.5:34:231.5:248

ВИХОВАННЯ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТВОРІННЯ ПІД ЧАС ПАЛОМНИЦТВА

М.М.Біланіч, О.М.Бокотей

Резюме: Показана позитивна роль паломництва у вихованні відповідального ставлення до навколишнього природного середовища, доведена доцільність організації християнського екологічного паломництва задля формування християнської екологічної свідомості.

Ключові слова: екологічне пілігримство, відповідальність за створіння, екологічна свідомість, туризм.

Резюме: Показана положительная роль паломничества в воспитании ответственного отношения к окружающей природной среде, доказана целесообразность организации христианского экологического паломничества для формирования христианского экологического сознания.

Ключевые слова: экологическое пилигримство, ответственность за создание, экологическое сознание, туризм.

Summary Shown the positive role of pilgrimage in the education of a responsible attitude to the environment. The expediency of Christian environmental pilgrimage for the Christian formation of ecological consciousness.

Key words: pilgrimage, environment pilgrimage, responsible for creation, environmental awareness, tourism.

Постановка проблеми. Паломництво – це мандрівка до святих місць, під час якої мирянин поринає в глибину свого духовного життя через покуту, піст та молитву [17, 14]. Названо за звичаєм християнських прочан привозити з Палестини пальмові гілки. Здійснення прощ – це специфічний вид релігійного туризму, під час якого людина має змогу зростати духовно, тобто ядром паломництва є духовна праця, молитовний досвід, що досягається шляхом відвідування святинь. Подібним до паломництва є пілігримство. У словнику синонімів української мови ці терміни є синонімами «*Богомілля (відвідування святих місць)*», «*проща*», «*паломництво*», «*пілігримство*» [14]. Паломництво назвали пілігримством у ті часи, коли християни вирушили відвідати мощі св. Якова в Іспанії.

В Україні під паломництвом прийнято вважати напрямок релігійного туризму, який регулюється законом України «Про туризм» (від 15 вересня 1995 року N 324/95-ВР) зі змінами від 08.07.2010. Одним із важливих аспектів паломницьких поїздок є їх духовно-просвітницька складова, тому що під час відвідування святих місць люди дізнаються про історію й духовні традиції монастирів і храмів, особливості богослужінь, про святих і подвижників благочестя, чие життя й діяльність була пов'язана зі святинями, що входять у паломницький маршрут. Також прочанство відіграє важливу загальноосвітню роль. Монастирі й храми завжди були не тільки місцем духовної праці, але й культурно-освітніми центрами.

В українській духовній традиції природа надихала на подвиг молитви безліч прочан, які у відблиску сонячних променів на вологій траві прозрівали Світло, що сходить з гори Тавор [5]. У наш час паломницька концепція є стратегічним планом УГКЦ в питаннях розвитку паломницької галузі. Церква ставить тут перед собою більш ширшу мету: сприяти духовним, соціально-економічним та історико-краєзнавчим зрушенням у суспільстві [6]. Існують і вузькі цілі, а саме створити високоякісний паломницький продукт. До цілей паломницької концепції пропонується додати виховання відповідальності за створіння (християнське екологічне виховання) під час проведення паломництва, а також створення для цього особливого його різновиду – *екологічного пілігримства*. Важливою складовою екологічного пілігримства є проповідання Слова Божого, під час якого пропонується наголосити на відповідальному ставленні до Божого створіння – природи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наш час активно розвиваються дослідження екологічного виховання різними засобами туризму (особливим видом якого є паломництво). Цю

тематику досліджували Ю.А.Штюрмер, Г.О.Литовченко, О.М.Буланов, В.В.Рябов, Г.О.Сорокіна та ін. Найбільш сприятливим для екологічного виховання є екологічний туризм, дослідження і розвиток якого активізувався в наш час. Екологічне просвітництво в процесі екотуризму досліджують І.Є.Садкова (2007), О.Ю.Дмитрук (2004) та ін.

Спеціальне екологічне паломництво почало розвиватись зовсім недавно, про що свідчить організоване ССЕС 1-5 вересня 2010 р. «Паломництво для збереження створіння», яке здійснювалось від базиліки м. Естергом (Угорщина) до Святині Маріяцель (Австрія) за участю близько 50 делегатів Єпископських Конференцій Європи з понад 15 країн [4]. Цікавим також було екологічне богомілля, здійснене на велосипедах (як екологічному виді транспорту), яке відбулось 1 травня 2011 року в рамках акції «Зелений Великдень: екологічне навернення задля воскресіння довілля». Маршрут пролягав від Івано-Франківська через села Загвіздя, Старий Лисець і аж у с. Посіч. Велотур мальтійців мав на меті популяризувати дружній до довкілля транспортний засіб (велосипед) не лише серед мальтійської молоді, яка взяла участь у акції, але й серед місцевих жителів (куди пролягав маршрут) і подорожніх, які використовували інші види транспортних засобів і траплялись на шляху велосипедистів [8, 16].

Під час паломництва до Святого Хітону, яке відбулося в найстарішому місті Німеччини Трір з 13 квітня по 13 травня 2012 року, організатори закликали учасників користуватися велосипедом (який за необхідності можна було позичити на спеціальних велостоянках) чи громадським транспортом, уникати зайвого сміття і намагались, щоб паломництво було максимально дружнім до Божого створіння – природи [9].

Проблематика екологічного виховання під час паломництва на духовній основі є порівняно новою і в публікаціях представлена недостатньо. Оскільки діяльність спеціально створеного Патріаршого паломницького центру УГКЦ щодо розвитку паломництва в Україні останнім часом значно активізувалась і має вже певні результати: для прикладу, створена і продовжує вдосконалюватись карта маршрутів та путівники по відпустових місцях [10], впровадження формування екологічної складової свідомості людини на основі духовності в процесі здійснення прощ є актуальною і перспективною тематикою дослідження для педагогічної науки.

Основне завдання екологічного паломництва і пілігримства полягає в тому, щоб домогтися «екологічного навернення» [12] в свідомості і серці за допомогою виховання, яке б спонукало до зміни звичних моделей поведінки людини [2].

Метою дослідження є обґрунтування можливості формування відповідального ставлення християн до природи під час паломницьких мандрівок, виявити можливі зв'язки з вихованням християнської екологічної свідомості в цьому та інших проявах християнського життя та видах служінь Церкви.

Виклад основного матеріалу. *Можливість формування екологічної свідомості під час паломництва.* Під час прощі, особливо якщо вона здійснюється пішим способом, паломники мають змогу оглядати й порівнювати дику й антропогенізовану природу. Людині важко не захоплюватись дивовижними красвидами, які оточують її під час мандрівки. З іншого боку, саме в містах паломники можуть спостерігати наслідки негативного антропогенного впливу на довкілля, адже населені пункти, особливо великі, завжди несуть негативний відбиток діяльності людини на довкілля: залишки сміття, чи то шкідливі викиди промислових підприємств, автотранспорту, спотворені урболандшафти й ін. У цьому аспекті паломництво дає змогу порівняти красу незайманої природи, подарованої нам Творцем, із плодами діяльності людини. Слід пам'ятати, що природа потребує чутливого до її краси туриста, який розуміє і шанує її закони [19]. Такого ж паломника вимагає і створіння. Якщо до організації екопаломництва залучені фахівці з екологічного богослов'я, то це дає нам кращі можливості прищепити християнам любов й більш відповідальне ставлення до довкілля. Під час прощі рекомендується проводити просвітницьку роботу на екологічну тематику, заохочувати паломників берегти природні ресурси, які Творець подарував людству. Звичайно, все це під час паломництва буде додатковою метою, а основною метою завжди залишатиметься здійснення поклоніння. Все-таки для духовного зростання християн найважливішим є пізнання краси і різноманітності Створіння Божого і розвиток любові та пошани до нього.

Розвиток паломництва сприяє розвитку паломницьких місць (наприклад, *Зарваниця та її околиці й ін.*). Окрім того, паломництво надає можливість побачити життя Церкви в Україні і відвідати пам'ятки християнських святинь. Для паломництва будуть відкриті маловідомі місця в Україні, які мають релігійну та разом з тим загальнокультурну цінність. Тому паломницькі маршрути розробляються у двох напрямках: цінні для християнства та цінні в історичному й культурному відношенні. Але, враховуючи екологічні виклики сьогодення, одним із завдань паломництва стає екологічне виховання та просвітництво християн. Отже, необхідністю стає постійний процес розробки і

вдосконалення екологічних маршрутів, тематичне наповнення яких буде доносити до суспільства важливість турботи про навколишнє природне середовище. При плануванні такої екологічної прощі буде враховуватись проведення заходів і акцій, здійснених в особливий спосіб, на відміну від звичайної паломницької мандрівки.

Екологічне просвітництво прочан, а відповідно й «екологічне навернення», має значний суспільний запит, а тому при правильній організації і проведенні матиме відповідний суспільний резонанс, що зі свого боку, формуватиме потенціал для позитивного впливу на збереження довкілля. У паломництві, крім еколого-просвітницької складової, є ще загальноосвітня, катехитична та дияконічна, що важливо для виховання християнської екологічної етики, яка базується на засадах високої християнської екологічної свідомості.

Фундаментальною проблемою є забезпечення зміни свідомості через виховання, яке мотивуватиме зміни у встановленій моделі людської поведінки [4]. Для цього в педагогіці існує система методів, способів та форм виховання. Тому важливо визначити, які з них найбільше підходять для екологічного виховання під час паломництва.

Змістовно методи (і способи) виховання проявляються через безпосередній вплив вихователя на вихованця (за допомогою переконання, моралі, вимоги, наказу) і особливо, що стосується виховного процесу під час паломництва, занурення в світ народних традицій, фольклорної творчості та ін. [11]. У паломництві беруть участь в основному дорослі люди. Роль вихователя має виконувати підготовлений для цього гід. Паломництво саме по собі може виступати спеціально створеною умовою, сукупністю ситуацій і обставин, які можуть змінити ставлення пілігримів до довкілля на цілком позитивне й відповідальне. Група паломників може складатись як із людей із подібними інтересами, освітою і зайнятістю (наприклад паломництво, влаштоване для групи педагогів), так і з людей різної професійної спрямованості, освіти та інтересів. Отже, суспільна думка референтної групи може бути складною для визначення за невеликий період паломництва. Хоча для екологічного виховання це не має бути перешкодою. Особливо слід звернути увагу на вищезгадані «процеси навчання або самоосвіти, передачі інформації або соціального досвіду». Адже від того, яким чином провідник буде передавати інформацію і який соціальний досвід матимуть ті чи інші учасники паломництва, буде залежати і результат, якого планується досягти за допомогою екологічного пілігримства. Потрібно звернути увагу й на те, що під час мандрівки по Святих місцях відбувається глибоке занурення в комплекс народних традицій, фольклорної творчості, тобто детальніше пізнання духовності та культури відвідуваних місцевостей. Отже, як бачимо, паломництво надає величезний простір для виховання *відповідального ставлення до творіння*. Все це важливо враховувати при плануванні методів і способів екологічного виховання при проведенні пілігримства.

Особливістю екологічного пілігримства є те, що в результаті його учасники отримують нові знання, враження та інформацію про красу та вразливість Божого творіння – природи, надану Творцем людству для відповідального використання. А отже, можуть зробити відповідні відкриття та висновки для себе з позицій саме християнської відповідальності за творіння.

Суттю спеціально організованого екологічного пілігримства буде донесення до суспільства важливості нашої спільної відповідальності і турботи за стан створеного Богом навколишнього світу, тому при плануванні такого заходу будуть враховуватись акції, здійснені в особливий спосіб, на відміну від планування звичайної паломницької мандрівки.

Під час паломництва вірники, як правило, мають змогу бути присутніми на Божественній Літургії. Якщо під час спеціально продуманого екологічного пілігримства буде проводитись Божественна Літургія з коментарем та спеціально продуманими проповідями на екологічну тематику, це додаватиме більшого ефекту такому екопілігримству. Божественна Літургія, проведена в такий спосіб, включатиме екологічний аспект і сприятиме екологічному вихованню [1].

У кінцевому пункті пілігримства, крім Літургії, можна організувати різні заходи: християнську медитацію (глибокі роздуми) про створіння, бесіди, лекції фахівців з екологічного богослов'я і т. д. Одним з основних моментів під час паломництва будуть молитви за збереження створіння. Можна використати для цього вже існуючі спеціальні молебні по відповідальності за створіння. Оскільки ми згадували про священні (для язичників) ліси і народний фольклор, то мусимо додати, що християнство на слов'янських землях, з часів свого приходу сюди, увібрало в себе деякі елементи культури народів, що не суперечили догматиці. Таким чином у Церкві Росії, України, Білорусії та інших слов'янських народів витворився специфічний Візантійсько-слов'янський обряд літургійного року. Так, християнство замінило поклоніння «священним лісам» на освячення лісів (як і інших природних територій: річок, полів і т. д.). Такі освячення здійснюються і в наш час, наприклад, освячення заказника «Журавлина батьківщина», що знаходиться в Талдомському районі Московської області. Для

прикладу священник, або навіть єпископ може освятити букви праліси під час спеціально організованого для цього пілігримства, а ще краще кілька духовних осіб з різних християнських конфесій. Надалі по прокладеному шляху через ці ліси зможуть подорожувати багато поколінь християн. Зауважимо, що розробка спеціальних методів та способів християнського екологічного виховання під час паломництва та екологічного пілігримства зостається в перспективі і буде продовжуватись із реальним заснуванням та розвитком такої традиції.

Висновки. Формування відповідальності за створіння під час паломництва базується на реальному підґрунті і має значні перспективи для розвитку не тільки в Україні, але і в Східній Європі загалом. Розвиток екологічного паломництва є перспективним напрямом як для формування і розробки методів та способів прищеплювання любові і бережливого ставлення до природи, так і для розбудови християнського екологічного вчення загалом. Виховання християнської екологічної свідомості може проводитись під час як звичайного паломництва, так і спеціально організованого для цього пілігримства.

*(У статті Дани Кушплер «Аналіз концепції паломництва в УГКЦ» добре проаналізовано різні аспекти розвитку паломництва Українською Греко-Католицькою Церквою – від переліку завдань першочергової ваги до вирішення фінансових питань та реальних можливостей реалізації стратегічного плану УГКЦ по розвитку паломництва. Але, на жаль, автор не включає можливість розвитку екологічного пілігримства в цьому плані. Тому ми вважаємо це перспективною ідеєю).

Література

1. Біланіч М. М. Екологічний аспект Божественної Літургії та виховання бережливого ставлення до природи. / Біланіч М. М., Бокотей О. М., Фогт М. // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.2. – С. 286-291
2. Декларація єпископів і делегатів Єпископських Конференцій Європи, які брали участь у паломництві для збереження створіння 1-5 вересня 2010 р. Режим доступу: <http://ecoburougcc.org.ua/ekologichni-dokumenty-tserkvi/ccee/27-deklaratsija-episkopiv-i-delegativ-episkopskih-konferentsij-evropi-jaki-brali-uchast-u-palomnitstvi-dlja-zberezhenja-stvorinnja-1-5-veresnja-2010-g>
3. Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм. – К.: Альтерпрес, 2004. – 192 с.
4. Заключне звернення єпископів та делегатів єпископських конференцій Європи, які брали участь у «Прощі за захист творіння», 1-5 вересня 2010 року
5. Концепція клубу «Пілігрим». Режим доступу: <http://3saints.kiev.ua/static.php?page=static080425-183058>
6. Кушплер Дана. Аналіз концепції розвитку паломництва в УГКЦ // Наш собор, 09.2010. – С. 14-15.
7. Литовченко Г. О., Буланов О. М., Рябов В. В. Екологічне виховання та формування здорового способу життя засобами туризму // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Харків, ХДАДМ (ХХП). – 2005. – № 20. – С. 42-50.
8. Мальтійці на велосипедах. Режим доступу: ecoburougcc.org.ua/ekolohichni-novyny/123-maltijtsi-na-velosipedah
9. Паломництво дружнє до довкілля. Режим доступу: <http://ecoburougcc.org.ua/ekolohichni-novyny/449-palomnitstvo-druzne-do-dovkillja>
10. Патріарший паломницький центр УГКЦ створить карту маршрутів та видасть путівники по відпустових місцях. Режим доступу: <http://galinfo.com.ua/news/64471.html>
11. Реан А. А., Бордовская Н. В., Розум С. И. Психология и педагогика. — СПб.: Питер, 2002. – 432 с.
12. Саган О. Проблеми екології у вченні та нинішній практиці Церков та релігійних напрямів України. 14.11.2011. Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions/45398/
13. Садкова И. Е. Экологическое воспитание молодежи. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/8_NPE_2007/Pedagogica/18531.doc.htm
14. Словник синонімів української мови. – 2-ге вид. – К.: Довіра, 2006. – 477 с.
15. Сорокіна Г. О. Теоретичні проблеми формування професійної готовності фахівців галузі туризму до екологічного виховання школярів // Освіта Донбасу: Науково-методичне видання. – 2009. – № 6. – С. 47-52.
16. Сохан Іван. «Екологічна молодь»: досвід Мальтійської Служби Допомоги м. Івано-Франківська у формуванні екологічної свідомості молоді // Християнин і світ. – № 2 (3). – 2010. – С. 79-81.
17. Що таке паломництво? Режим доступу: <http://palomnytvo.ho.ua/>
18. Штрюмер Ю. А. Экологическое воспитание туристов в туристской секции и клубе: Методические рекомендации. – М.: ЦР-ИБ “Турист”, 1990. – 76 с.
19. Erika Vinekova. Turizmus pre všetkých. // Sacrum a priroda: Medzinárodná vedecká konferencia, Krakov, 2009. – S. 167-181